

УДК 343.1

БАЗИЛЕВСЬКИЙ Сергій,

аспірант кафедри міжнародного приватного, комерційного та цивільного права
Київського національного торговельно-економічного університету

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ

Проаналізовано концепції зловживання процесуальними правами при здійсненні судочинства. Розкрито основні підходи до визначення поняття «зловживання процесуальними правами» в цивілістичній концепції здійснення суб'єктивних цивільних прав та визначено особливості реалізації положень ст. 13 Цивільного кодексу України й оновлених процесуальних кодексів України.

Ключові слова: добросовісність, розумність, зловживання процесуальним правом, право на захист.

Базилевский С. Злоупотребления процессуальными правами. Проанализированы концепции злоупотребления процессуальными правами при осуществлении судопроизводства. Раскрыты основные подходы к определению понятия «злоупотребление процессуальными правами» в цивилистической концепции осуществления субъективных гражданских прав и определены особенности реализации положений ст. 13 Гражданского кодекса Украины и обновленных процессуальных кодексов Украины.

Ключевые слова: добросовестность, разумность, злоупотребление процессуальным правом, право на защиту.

Постановка проблеми. Вперше термін зловживання правом («*abuse de droit*») вжито відомим бельгійським юристом Ф. Лораном, який використовував його для позначення ряду типових, повторюваних ситуацій, пов'язаних з недобросовісним здійсненням прав правоволодільцем, які мали місце у французькому цивільному праві [1, с. 55]. Наразі зазначена конструкція широко використовується у законодавствах та доктринах зарубіжних держав. Новація процесуального законодавства України обумовлює необхідність комплексного теоретичного дослідження цього явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених розглядають зловживання процесуальними правами як протиправну, шкідливу процесуальну дію (бездіяльність) недобросовісної управомоченої особи, спрямовану проти інтересів правосуддя та процесуальних прав інших учасників процесу [2, с. 80]. У правовій літературі існують й інші позиції, визначені у працях М. Агаркова, Н. Малєїна, О. Бакалінської, О. Рогача, І. Лукіної, Б. Ратушної, М. Рубашенка, О. Трещової [3–11] та ін.

Метою статті є комплексний системний аналіз теоретичних підходів до визначення феномену зловживання процесуальними правами учасниками процесу.

Матеріали та методи. Теоретичну основу статті становлять наукові праці вчених різних галузей права, які тією чи іншою мірою досліджували проблеми зловживання правом у цілому та процесуальними правами зокрема. Також використано такі методи пізнання: філософські (діалектичний, герменевтичний); загальнонаукові (аналіз та синтез, системно-структурний, моделювання, абстрагування, формально-логічний, історичний) та спеціальні (тлумачення норм права, юридико-догматичний, порівняльно-правовий).

Результати дослідження. Незважаючи на відсутність законодавчої регламентації поняття зловживання правами у вітчизняному процесуальному законодавстві, результати аналізу літератури з права свідчать, що наразі існує плюралізм думок та підходів до визначення феномена зловживання правом взагалі та зловживання процесуальними правами зокрема, які можна систематизувати, об'єднавши у декілька підходів.

Перший методологічний підхід пов'язаний із запереченням феномена «зловживання правом» і його використання у доктрині та законодавстві. Окресленого підходу дотримувався свого часу М. Агарков, на думку якого термін «зловживання правом» позбавлений сенсу, адже сполучає поняття, що виключають одне одного [3, с. 424]. Свою точку зору вчений обґрунтовував можливістю існування двох варіантів поведінки особи: «або поведінка особи є здійсненням її права, відповідно, правомірною, або ця поведінка неправомірною, і, отже, не є здійсненням права» [3, с. 426]. Посилаючись на Планіоля, автор зауважував, що здійснення права не може бути протиправним, а, отже, і зловживанням. Ті дії, що називають зловживання правом, насправді здійснені поза його межами [3, с. 427]. Загалом заперечуючи феномен зловживання правом, М. Агарков, однак, визнає існування шикани (у тому числі процесуальної), як здійснення свого права виключно з метою завдання шкоди іншому [3, с. 430], причому остання не повинна ототожнюватися зі зловживанням правом. Заборона шикани визнається автором загальною межею цивільних прав [3]. Доходячи до висновку про заборону процесуальної шикани, вчений зазначає, що мета цивільного процесу – охорона цивільних прав – вимагає можливого швидкого вирішення спорів. Натомість процесуальна шикана є користуванням процесуальними правами для затягування чи затемнення процесу, що спрямовано лише на завдання іншому шкоди [3, с. 426].

Суголосного підходу до недоцільності використання поняття «зловживання правом» дотримувався Н. Малєїн, який наголошував на можливості одного з двох: або суб'єкт діє у межах права, що йому належить, тоді він не зловживає своїм правом, або він виходить за межі, встановлені законом, тим самим порушуючи закон, тоді наявне елементарне правопорушення, за яке має наставати відповідальність.

В обох випадках для ідеї та загальної норми про зловживання правом місця немає [4, с. 29]. На позиції неможливості протиправного здійснення права наполягає і М. Самойлова [12, с. 11].

Незважаючи на особливості аргументації кожного з авторів, які заперечують доцільність використання поняття «зловживання правом», можна виокремити спільні риси зазначеного підходу, що зводяться до такого. *По-перше*, зазначені автори пов'язані поглядами позитивізму, для якого характерним є ототожнення права та закону. Наприклад, Н. Малейн зазначає, що в ідеї зловживання правом закладене протиставлення духу букві закону, закону – розсуду. Однак дух закону не має іншого вираження, ніж як в його букві [4, с. 30]. *По-друге*, цей підхід заснований на постулаті про те, що реалізація права є завжди правомірною, а коли йдеться про неправомірну поведінку, то остання не може вважатися реалізацією права, а є звичайним правопорушенням. Виходячи з таких засадничих положень, вчені не допускають існування категорії «зловживання правом», адже, з одного боку, це поняття не належить до реалізації права, бо містить елемент протиправності, і з іншого – не може бути кваліфіковане як правопорушення, адже формально відповідні дії є законними. *По-третьє*, вихід за межі реалізації права автори пов'язують саме з неправомірною поведінкою, правопорушенням, а тому введення поняття «зловживання правом» видається їм зайвим, адже у даному випадку йдеться про простий делікт. *По-четверте*, зловживання правом оцінюється авторами негативно також через можливість необмеженого суддівського розсуду. М. Самойлова зазначає, що крім того, що теорія зловживання правом містить логічну помилку, вона є порочною і стосовно висловленої в ній тенденції до визнання необмеженого судового розсуду у визначенні меж здійснення права, що може призвести не лише до невизначеності змісту окремих суб'єктивних цивільних прав, а й до випадків порушення законності [12, с. 11]. Суголосну позицію стосовно необмеженості суддівського розсуду висловлював і Н. Малейн [4, с. 30]. На думку М. Агаркова, проблема зловживання правом визначається тим, що намітилася «тенденція допустити суддівський розсуд та надати останньому для керівництва більш або менш невизначений критерій для відмежування здійснення права від дій, які не є такими, хоча і відповідають сформульованому законом змісту права» [3, с. 428]. Автор, заперечуючи можливість зловживання правом, стверджує, що суд сам жодних меж проводити не повинен. Вони встановлені законом, і у встановлених законом межах громадянин може здійснювати свої права як йому завгодно [3, с. 443].

Супротивники категорії «зловживання правом» існують і серед процесуалістів. Д. Фурсов зазначає, що усі процесуальні дії, умови та порядок здійснення кожної з них повинні бути визначені законодавцем, тому сама можливість для зловживання судовими процесуальними правами не має під собою будь-якого підґрунтя, а приклади зловживання судовими процесуальними правами, що наводяться у науковій літературі

та мають місце у судовій практиці, необхідно розцінювати як порушення процесуального характеру, за фактом здійснення яких законодавець не завжди встановлює негативні наслідки [13]. Автор аргументує неможливість застосування зазначеного поняття тим, що всі процесуальні дії та порядок їх вчинення мають бути чітко визначені в законодавстві, а застосування аналогії закону та аналогії права в частині застосування несприятливих наслідків (санкцій) за зловживання процесуальними правами є неможливим. А. Приходько також зазначає, що віднайдення шляхів нейтралізації прийомів протидії правосуддю, використовуючи категорію зловживання правом, не лише неефективне, а й небезпечне, адже посиленням на зловживання (істинні або мнимі) можна виправдовувати процесуальні недоліки у роботі самого суду [14]. Існує думка, що в процесі може мати місце так звана «незручна» поведінка, що дає суб'єкту необґрунтовані переваги (наприклад, визначення підвідомчості та підсудності цивільної справи в результаті маніпулювання особою, що порушує цивільну справу, суб'єктивним складом учасників спору), однак унеможливлення цього вбачається не у боротьбі з такими ефемерними зловживаннями, а виключно у вдосконаленні процесуального законодавства [15].

Такий підхід не відповідає сучасному стану розвитку правової науки, що змінила свою парадигмальну спрямованість на природно-правове мислення. Застаріла догматика та розгляд цієї проблематики через призму дихотомії право/протиправність є не виправданим, адже в матерію практики застосування процесуального законодавства все частіше входять і такі категорії, як справедливість/ несправедливість, добросовісність/недобросовісність тощо, а тому наразі мають бути розширені доктринальні уявлення про процесуальну поведінку сторін у контексті міжнародних стандартів справедливого судочинства. Крім того, заперечувати існування феномена «зловживання правами» означає не помічати сучасних тенденцій у сфері відправлення правосуддя у цивільних, господарських та адміністративних справах. Отже, більш перспективним є другий підхід, який визнає існування феномена «зловживання процесуальними правами».

Теоретичні підходи до визначення зловживання процесуальними правами зазнали суттєвого впливу з боку доктрини цивільного права, де ця проблема вважається класичною. Проте слід погодитись з тими вченими, які наголошують на неможливості механічного перенесення підходів, вироблених у матеріальному праві на сферу процесуального права [16]. Дослідження зловживання процесуальними правами має бути проведене у контексті загальнотеоретичних поглядів на феномен зловживання правом, однак з обов'язковим урахуванням специфіки сфери таких зловживань, якою є судочинство у цивільних, господарських та адміністративних справах.

Більшість сучасних вчених-процесуалістів визнають існування феномена зловживання процесуальними правами, проте погляди щодо

тлумачення цього поняття дещо різняться. Загалом можна виокремити декілька основних підходів до цієї проблеми, зокрема зловживання процесуальними правами у науковій літературі найчастіше розглядається як:

- перевищення меж процесуального права;
- вихід за межі (перевищення меж) реалізації процесуального права;
- здійснення права всупереч його призначенню (меті);
- реалізація права всупереч меті норми права;
- реалізація права всупереч меті судочинства, його завданням;
- недобросовісне використання процесуальних прав;
- використання права всупереч принципам цивільного процесу;
- різновид процесуального правопорушення;
- реалізація процесуального права за відсутності інтересу.

Якщо розглядати зазначені підходи ретельніше, традиційно проблематика зловживання правом пов'язувалася з поняттям «меж суб'єктивного права», тому набула популярності думка про те, що зловживання правом є здійсненням права з виходом за його межі. С. Ястрембська вважає, що зловживання процесуальним правом є неправомірною поведінкою вповноваженої особи, пов'язаною з перевищенням меж свого права, якими є мета процесу в правильному та своєчасному вирішенні справи, рівноправність сторін, а також справедливий баланс інтересів кожної зі сторін [17]. Позиція автора є спірною, хоча б з огляду на те, що під межами процесуальних прав вона розуміє зовсім різномірні категорії: з одного боку – мету судочинства (правильне і швидке вирішення справи), а з іншого – принцип рівноправності сторін, що виявляється в тому числі й у балансі інтересів останніх. Ці категорії є різними за своєю природою та не можуть розглядатися як межі процесуальних прав. Крім того, незрозумілим видається критерій, за яким межею процесуального права визнається саме принцип рівноправності сторін, а не будь-які інші принципи судочинства.

Однією з найбільш поширених концепцій зловживання правом є розгляд його як використання права всупереч його меті або призначенню. Витоки такого підходу знаходимо у законодавчому положенні щодо заборони використання прав не за їх призначенням, що містилося у ч. 1 ст. 1 ЦК УРСР 1922 р. [18] та ч. 1 ст. 5 Основ Цивільного законодавства СРСР та союзних республік 1961 р. [19]. Зазначені законодавчі приписи зумовили появу інтерпретації зловживання правами як їх використання всупереч призначенню або меті, що згодом стала досить популярною у цивілістичній літературі [20–21]. Окремі вчені того періоду (В. Рясенцев, С. Братусь), обґрунтовували недоцільність поняття «зловживання правом» тим, що зазначений феномен цілком поглинається поняттям «використання права всупереч його призначенню», що вже мало законодавче закріплення [22, с. 8; 23].

Заслуговує на увагу підхід до зловживання процесуальними правами як до їх використання всупереч меті судочинства. Є. Васюковський зазначав, що для з'ясування істинного значення виразу «зловживання правом» за відправну точку необхідно взяти сутність та завдання цивільного процесу. Процесуальні права надані особам, що беруть участь у справі, для сприяння суду при розгляді справ, для сприяння їх правильному вирішенню, і що кожний раз, коли сторона вчиняє процесуальну дію не з цією метою, а для досягнення будь-яких інших цілей (для введення суддів в оману, затягування справи, завдання утруднень супротивнику), вона виходить за межі дійсного змісту свого права, тобто, інакше кажучи, зловживає ним [24, с. 669, 676]. Незважаючи на те, що сьогодні навряд чи можна погодитися із тим, що процесуальні права надані сторонам для сприяння суду у розгляді справ, варто підкреслити значущість висновків вченого щодо іманентного зв'язку між феноменом зловживання правом та метою судочинства і його завданнями, що певним чином відбиває необхідність дотримання балансу між приватними та публічними інтересами у сфері відправлення правосуддя. У цьому контексті варто погодитися з А. Юдіним у тому, що зловживання процесуальними правами різко дисонує з проголошеними законодавцем цілями та завданнями цивільного судочинства [25, с. 10]. Суголосну точку зору висловлював свого часу і М. Гурвич, який зазначав, що під зловживаннями процесуальними правами слід розуміти здійснення сторонами процесу їх прав для досягнення цілей, несумісних з метою процесу – правильним і швидким вирішенням справ [26]. Більшість сучасних вчених також підкреслюють у своїх дефініціях несумісність зловживання правом з метою процесу або його завданнями. Д. Луспеник зазначає, що це вчинення учасником процесу дій у межах дозволеної поведінки, однак з використанням свого права з метою, яка суперечить завданням правосуддя [27, с. 119]. Суголосні позиції висловлювалися також С. Бичковою та Г. Чурпітою [28, с. 12], В. Аболоніним [1, с. 79], О. Єрмаковим [29], С. Радченком [30, с. 47].

Ще один теоретичний підхід до зловживання процесуальними правами пов'язаний з їх характеристикою як недобросовісної поведінкою у процесі, тобто йдеться про ототожнення зловживання правом з процесуальною недобросовісністю. А. Акімова зазначає, що під зловживанням процесуальними правами слід розуміти умисні недобросовісні дії учасників цивільного процесу, що супроводжуються порушенням умов здійснення суб'єктивних процесуальних прав і створенням оманливого переконання щодо їх дійсної реалізації [31, с. 67]. На думку О. Рогача, зловживання процесуальними правами можна визначити як недобросовісне здійснення особою права на судовий захист, використання стороною судового процесу цього права невідповідно до призначення процесу [7, с. 148]. Суголосні позиції висловлювалися також Ю. Цал-Цалко [32, с. 49] та А. Жуковим [33, с. 223]. Таким чином, в основу окресленого підходу покладено розуміння зв'язку феномена зловживання

процесуальними правами з обов'язком добросовісного здійснення процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків (ч. 2 ст. 49 КАС, ч. 3 ст. 22 ГПК, ч. 3 ст. 27 ЦПК). Зазначений підхід відбиває іманентний зв'язок між феноменом зловживання правом та принципом добросовісності, що є вкрай важливим також і через те, що фактично чинне процесуальне законодавство не містить поняття зловживання правом, а цей феномен тлумачиться передусім у контексті зазначених норм, що відбивають принцип процесуальної добросовісності. Крім того, цей підхід відбиває історичну пов'язаність зазначених понять.

Висновки. Здійснений аналіз викриває вади окремих підходів, що сформувався у науковій літературі щодо поняття зловживання процесуальними правами. Наразі існує необхідність у виокремленні ще одного – інтегрованого підходу до феномена зловживання правом, на якому повинна базуватися методологія дослідження окресленої проблематики, що має поєднувати переваги окреслених поглядів. Такий підхід дасть змогу визначити стрижневі компоненти для дефініції зловживання процесуальними правами, виходячи з ознак, притаманних зазначеному феномену, з урахуванням специфіки зловживання саме процесуальними правами у господарському та адміністративному судочинстві з метою вироблення шляхів протидії цьому деструктивному явищу у сфері відправлення правосуддя. Зазначений підхід має базуватися, *по-перше*, на особливостях процесуальної форми та процесуальних відносин між судом та учасниками судочинства; *по-друге*, на своєрідності методу та способів правового регулювання процесуальних галузей права; *по-третьє*, на безпосередньому зв'язку зловживання процесуальними правами з такими явищами, як процесуальне правопорушення та процесуальна відповідальність; *по-четверте*, на історичному зв'язку феномена зловживання правом з принципом процесуальної добросовісності; *по-п'яте*, на специфіці принципів господарського та адміністративного судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аболонин В. О. Злоупотребление правом на иск в гражданском процессе Германии. М. : Волтерс Клувер, 2009. 156 с.
2. Юдин А. В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве. СПб. : Изд. дом СПб. гос. ун-та, 2005. С. 80–92.
3. Агарков М. М. Проблема злоупотребления правом в советском гражданском праве. Известия АН СССР. Отделение экономики и права. 1946. № 6. С. 424–427.
4. Малейн Н. С. Закон, ответственность и злоупотребление правом. Сов. гос-во и право. 1981. № 11. С. 29–34.
5. Бакалінська О. О. Недобросовісна конкуренція як форма зловживання суб'єктивним цивільним правом. Вісн. Нац. техн. ун-ту України «КПІ» Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 3 (15) С. 141–147.
6. Бакалінська О. О. Реалізація права на добросовісну конкуренцію та зловживання правом в господарській діяльності. Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. 2014. № 1. С. 215–218. (Серія: Юридичні науки).

7. Рогач О. Я. Зловживання позивачем процесуальним правом при використанні правових механізмів, передбачених ст. 207 ЦПК Цивільного процесуального кодексу України. Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 3–1. С. 148–150.
8. Лукіна І. М. Зловживання процесуальними правами в цивільному процесі України. Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О. А. Пушкіна (22 трав. 2010 р.). Харків : Нац. ун-т внутр. справ / Харків. нац. ун-т внутрішніх справ, Навч.-наук. ін-т права, економіки та соціології, 2010. С. 362–364.
9. Ратушна Б. П. Зловживання сторонами процесуальними правами під час доведення у цивільному процесі України : зб. наук. пр. 2008. Вип. 3. Львів : ЛДІНТУ ім. В. Чорновола, 2008. С. 134–147. (Серія: Юридичні науки).
10. Рубашенко М. Зловживання правом як загальноправова категорія: допустимість, сутність, кваліфікація. Юрид. журн. 2010. № 4. С. 51–60.
11. Трещова О. До проблеми зловживання суб'єктивними процесуальними правами в адміністративному судочинстві. Підприємництво, господарство, право. 2010. № 10. С. 51–53.
12. Самойлова М. В. Право личной собственности граждан СССР : понятие, осуществление, основные средства защиты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Л., 1965. 19 с.
13. Фурсов Д. А. Институт злоупотребления правом в арбитражном процессе. Проблемы защиты прав и законных интересов граждан и организаций : материалы науч.-практ. конф. Сочи, 2002. С. 80.
14. Приходько А. И. Воспрепятствование разрешению дел в арбитражных судах. М. : Волтерс Клувер, 2006. 357 с.
15. Комарова В. В. Курс цивільного процесу. Харків : Право, 2011. 911 с.
16. Беляневич О. А. Судові симуляції як антипод праву на суд. Вісн. господар. судочинства. 2013. № 4. С. 94–96.
17. Ястремська С. В. До проблеми законодавчого закріплення поняття «зловживання процесуальними правами». Підприємництво, господарство і право. 2010. № 11. С. 99–101.
18. Цивільний кодекс УСРР 1922 р. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях : Т. 2 ; за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. Київ : Правова єдність, 2009. 728 с.
19. Основи цивільного законодавства Союзу РСР та союзних республік 1961 р. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях : Т. 2 ; за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. Київ : Правова єдність, 2009. 740 с.
20. Резнікова В. В. Зловживання правом: поняття та ознаки. Університ. наук. записки : Часопис Хмельниц. ун-ту упр. та права. 2013. № 1 (45). С. 34–37.
21. Малиновский А. А. Злоупотребление правом. М., 2002. 269 с.
22. Рясенцев В. А. Условия и юридические последствия отказа в защите гражданских прав. М. : Совет. юстиция. 1962. № 9. С. 8–9.
23. Братусь С. Н. О пределах осуществления гражданских прав (ст. 5 Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик). Правоведение. 1967. № 3. С. 79–86.
24. Васьковский Е. В. Курс гражданского процесса. М., 1913. 677 с.
25. Юдин А. В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. СПб., 2009. 39 с.
26. Гурвич М. А. Право на иск. М., 1949. 48 с.
27. Балюк М. І., Луспеник Д. Д Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції. Харків, 2008. 119 с.
28. Бичкова С. С., Чурпіта Г. В. Зловживання цивільними процесуальними правами. Кримінал. вісн. 2015. № 2. С. 12–18.

29. Ермаков А. Н. Арбитражное процессуальное правонарушение. *Вестн. СГАП.* 2002. № 3. С. 122–126.
30. Радченко С. Злоупотребление процессуальными правами. *Арбитражная практика.* № 6. С. 44–53.
31. Акімова А. О. Зловживання позивачем правом на звернення до суду з метою встановлення найбільш сприятливих умов для розгляду справи. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії : матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листоп. 2015 р.). Одеса : Фенікс, 2015. С. 67–69.
32. Цал-Цалко Ю. Ю. Відображення проблематики зловживання процесуальними правами. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії : матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листоп. 2015 р.). Одеса : Фенікс, 2015. С. 49–50.
33. Жуков А. А. Проблемы противодействия злоупотреблению процессуальными правами в гражданском судопроизводстве. *Бизнес в законе. Экон.-юрид. журн.* 2014. № 2. С. 223–224.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2017.

Bazylevskiy S. Abuse of procedural rights.

Background. For the first time, the term «abuse of right» («abuse de droit») was used by well-known Belgian lawyer F. Laurent who used it for designation of a number of typical, recurring situations connected with the unfair exercise of rights by the right holder which took place in French civil law. Currently, this construction is widely used in the laws and doctrines of foreign countries. The innovation of procedural legislation of Ukraine stipulates the necessity of a comprehensive theoretical study of this phenomenon.

Analysis of recent research and publications. Many scholars consider abuse of procedural rights as an unlawful, harmful procedural action (inaction) of an unscrupulous authorized person, directed against the interests of justice and the procedural rights of other participants of the process.

The ***aim*** of the article is a comprehensive system analysis of theoretical approaches to the definition of phenomenon of abuse of procedural rights by participants of the process.

Materials and methods. The scientific works of scientists from various fields of law, who in one way or another studied the problems of abuse of the law in general and procedural rights in particular were the theoretical basis of the article. Such methods of cognition were used: philosophical (dialectical, hermeneutic); general scientific (analysis and synthesis, systemic-structural, modelling, abstracting, formal-logical, historical) and special (interpretation of the rules of law, legal-dogmatic, comparative legal).

The results of the research. Despite the lack of legal regulation of the notion of abuse of rights in domestic procedural law, the results of the analysis of literature on the above-mentioned issues indicate that there is currently pluralism of thoughts and approaches to identification of the phenomenon of abuse of the law in general and the abuse of procedural rights in particular, which can be systematized by combining in several approaches.

The first methodological approach relates to the negation of the phenomenon of «abuse of law» and its use in doctrine and legislation. Such an approach does not correspond to the current state of legal science development, which has changed its paradigmatic orientation to natural law thinking. In our opinion, an outdated dogma and consideration of this problem through the prism of dichotomy law / unlawfulness is unjustified, as along with the specified pair such categories as justice / injustice, conscientiousness / unfairness, etc. are increasingly included in the matter of practice of the application of procedural legislation, therefore, now doctrinal ideas about the procedural behaviour of the parties in the context of international standards of fair trial

should be expanded. In addition, to deny the existence of the phenomenon «abuse of rights» means not to notice current trends in the sphere of administration of justice in civil, commercial and administrative matters. Consequently, in our opinion, second approach that recognizes the existence of the phenomenon «abuse of procedural rights» is more promising.

Conclusion. *The conducted analysis reveals the flaws of certain approaches that developed in the scientific literature regarding the notion of abuse of procedural rights. At present, there is a need to distinguish one more – an integrated approach to the phenomenon of abuse of the law, on which the methodology of the study of the identified problem should be based. Such an approach should be based, firstly, on the peculiarities of the procedural form and procedural relations between the court and the participants of justice; secondly, on the peculiarity of the method and means of legal regulation of procedural branches of law; thirdly, on a direct connection of the abuse of procedural rights with such phenomena as procedural offense and procedural liability; fourthly, on the historical connection of the phenomenon of abuse of the law with the principle of procedural fairness; fifthly, on the specifics of the principles of economic and administrative justice.*

Keywords: honesty, reasonableness, abuse of procedural law, right to protection.

REFERENCES

1. Abolonin V. O. Zloupotreblenie pravom na isk v grazhdanskom processe Germanii. M. : Volters Kluver, 2009. 156 s.
2. Judin A. V. Zloupotreblenie processual'nymi pravami v grazhdanskom sudo-proizvodstve. SPb. : Izd. dom SPb. gos. un-ta, 2005. S. 80–92.
3. Agarkov M. M. Problema zloupotreblenija pravom v sovetskom grazhdanskom prave. Izvestija AN SSSR. Otdelenie jekonomiki i prava. 1946. № 6. S. 424–427.
4. Malein N. S. Zakon, otvetstvennost' i zloupotreblenie pravom. Sov. gos-vo i pravo. 1981. № 11. S. 29–34.
5. Bakalins'ka O. O. Nedobrosovisna konkurencija jak forma zlovzhyvannja sub'jektyvnyh cyvil'nym pravom. Visn. Nac. tehn. un-tu Ukrai'ny «KPI» Politologija. Sociologija. Pravo. 2012. № 3 (15) S. 141–147.
6. Bakalins'ka O. O. Realizacija prava na dobrosovisnu konkurenciju ta zlovzhyvannja pravom v gospodars'kij dijtal'nosti. Nauk. visn. Herson. derzh. un-tu. 2014. № 1. S. 215–218. (Serija: Jurydychni nauky).
7. Rogach O. Ja. Zlovzhyvannja pozyvachem procesual'nym pravom pry vykorystanni pravovyh mehanizmov, peredbachenyh st. 207 CPK Cyvil'nogo procesual'nogo kodeksu Ukrai'ny. Porivnjal'no-analityчне pravo. 2013. № 3–1. S. 148–150.
8. Lukina I. M. Zlovzhyvannja procesual'nymy pravamy v cyvil'nomu procesi Ukrai'ny. Problemy cyvil'nogo prava ta procesu : materialy nauk.-prakt. konf., prysvjach. pam'jati prof. O. A. Pushkina (22 trav. 2010 r.). Harkiv : Nac. un-t vnutr. sprav / Harkiv. nac. un-t vnutrishnih sprav, Navch.-nauk. in-t prava, ekonomiky ta sociologii', 2010. S. 362–364.
9. Ratushna B. P. Zlovzhyvannja storonamy procesual'nymy pravamy pid chas dovedennja u cyvil'nomu procesi Ukrai'ny : zb. nauk. pr. 2008. Vyp. 3. L'viv : LDINTU im. V. Chornovola, 2008. S. 134 –147. (Serija: Jurydychni nauky).
10. Rubashhenko M. Zlovzhyvannja pravom jak zagal'nopravova kategorija: dopustymist', sutnist', kvalifikacija. Juryd. zhurn. 2010. № 4. S. 51–60.
11. Treshhova O. Do problemy zlovzhyvannja sub'jektyvnymy procesual'nymy pravamy v administratyvnomu sudochynstvi. Pidprijemnyctvo, gospodarstvo, pravo. 2010. № 10. S. 51–53.

12. Samojlova M. V. Pravo lichnoj sobstvennosti grazhdan SSSR : ponjatie, osushhestvlenie, osnovnye sredstva zashhity : avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. – L., 1965. 19 s.
13. Fursov D. A. Institut zloupotreblenija pravom v arbitrazhnom processe. Problemy zashhity prav i zakonnyh interesov grazhdan i organizacij : materialy nauch.-prakt. konf. Sochi, 2002. S. 80.
14. Prihod'ko A. I. Vosprejzatstvovanie razresheniju del v arbitrazhnyh sudah. M. : Volters Kluver, 2006. 357 s.
15. Komarova V. V. Kurs cyvil'nogo procesu. Harkiv : Pravo, 2011. 911 s.
16. Beljanevych O. A. Sudovi symuljacii' jak antypod pravu na sud. Visn. gospodar. sudochynstva. 2013. № 4. S. 94–96.
17. Jastrembs'ka S. V. Do problemy zakonodavchogo zakriplennja ponjattja «zlovzhyvannja procesual'nymy pravamy». Pidpryjemnyctvo, gospodarstvo i pravo. 2010. № 11. S. 99–101.
18. Cyvil'nyj kodeks USRR 1922 r. Kodyfikacija cyvil'nogo zakonodavstva na ukrai'ns'kyh zemljah : T. 2 ; za red. R. O. Stefanchuka ta M. O. Stefanchuka. Kyi'v : Pravova jednist', 2009. 728 s.
19. Osnovy cyvil'nogo zakonodavstva Sojuzu RSR ta sojuznyh respublik 1961 r. Kodyfikacija cyvil'nogo zakonodavstva na ukrai'ns'kyh zemljah : T. 2 ; za red. R. O. Stefanchuka ta M. O. Stefanchuka. Kyi'v : Pravova jednist', 2009. 740 s.
20. Rjeznikova V. V. Zlovzhyvannja pravom: ponjattja ta oznaky. Universyt. nauk. zapysky : Chasopys Hmel'nyc. un-tu upr. ta prava. 2013. № 1 (45). S. 34–37.
21. Malinovskij A. A. Zloupotreblenie pravom. M., 2002. 269 s.
22. Rjasencev V. A. Uslovija i juridicheskie posledstvija otkaza v zashhite grazhdanskih prav. M. : Sovet. justicija. 1962. № 9. S. 8–9.
23. Bratus' S. N. O predelah osushhestvlenija grazhdanskih prav (st. 5 Osnov grazhdanskogo zakonodatel'stva Sojuza SSR i sojuznyh respublik). Pravovedenie. 1967. № 3. S. 79–86.
24. Vas'kovskij E. V. Kurs grazhdanskogo processa. M., 1913. 677 s.
25. Judin A. V. Zloupotreblenie processual'nymi pravami v grazhdanskom sudoproizvodstve : avtoref. dis. ... d-ra jurid. nauk. SPb., 2009. 39 s.
26. Gurvich M. A. Pravo na isk. M., 1949. 48 s.
27. Baljuk M. I., Luspenyk D. D. Praktyka zastosuvannja cyvil'nogo procesual'nogo kodeksu Ukrai'ny (cyvil'nyj proces u pytannjah i vidpovidjah). Komentari, rekomendacii', propozycii'. Harkiv, 2008. 119 s.
28. Bychkova S. S., Churpita G. V. Zlovzhyvannja cyvil'nymy procesual'nymy pravamy. Kryminal. visn. 2015. № 2. S. 12–18.
29. Ermakov A. N. Arbitrazhnoe processual'noe pravonarushenie. Vesn. SGAP. 2002. № 3. S. 122–126.
30. Radchenko S. Zloupotreblenie processual'nymi pravami. Arbitrazhnaja praktika. № 6. S. 44–53.
31. Akimova A. O. Zlovzhyvannja pozyvachem pravom na zvernennja do sudu z metoju vstanovlennja najbil'sh spryjatlyvyh umov dlja rozgljadu spravy. Zlovzhyvannja cyvil'nymy procesual'nymi pravamy: shljahy protydii' : materialy kruglogo stolu (m. Odesa, 27 lystop. 2015 r.). Odesa : Feniks, 2015. S. 67–69.
32. Cal-Calko Ju. Ju. Vidobrazhennja problematyky zlovzhyvannja procesual'nymi pravamy. Zlovzhyvannja cyvil'nymy procesual'nymi pravamy: shljahy protydii' : materialy kruglogo stolu (m. Odesa, 27 lystop. 2015 r.). Odesa : Feniks, 2015. S. 49–50.
33. Zhukov A. A. Problemy protivodejstvija zloupotrebleniju processual'nymi pravami v grazhdanskom sudoproizvodstve. Biznes v zakone. Jekon.-jurid. zhurn. 2014. № 2. S. 223–224.